

HARDENBERG: STAPPEN DOOR TIJD

ROUTE 7 km

Een afwisselende, historische wandeling langs de Norden, Heemse en Rheeze. Op de route onder andere oude boerderijen, essen, bos, rivierarmen en vochtig weidegebied. En informatie over de geloofsgeschiedenis rond Hardenberg: stappen door de tijd.

Miriam Gerrits, natuuractiviteitencentrum De Koppel, Hardenberg

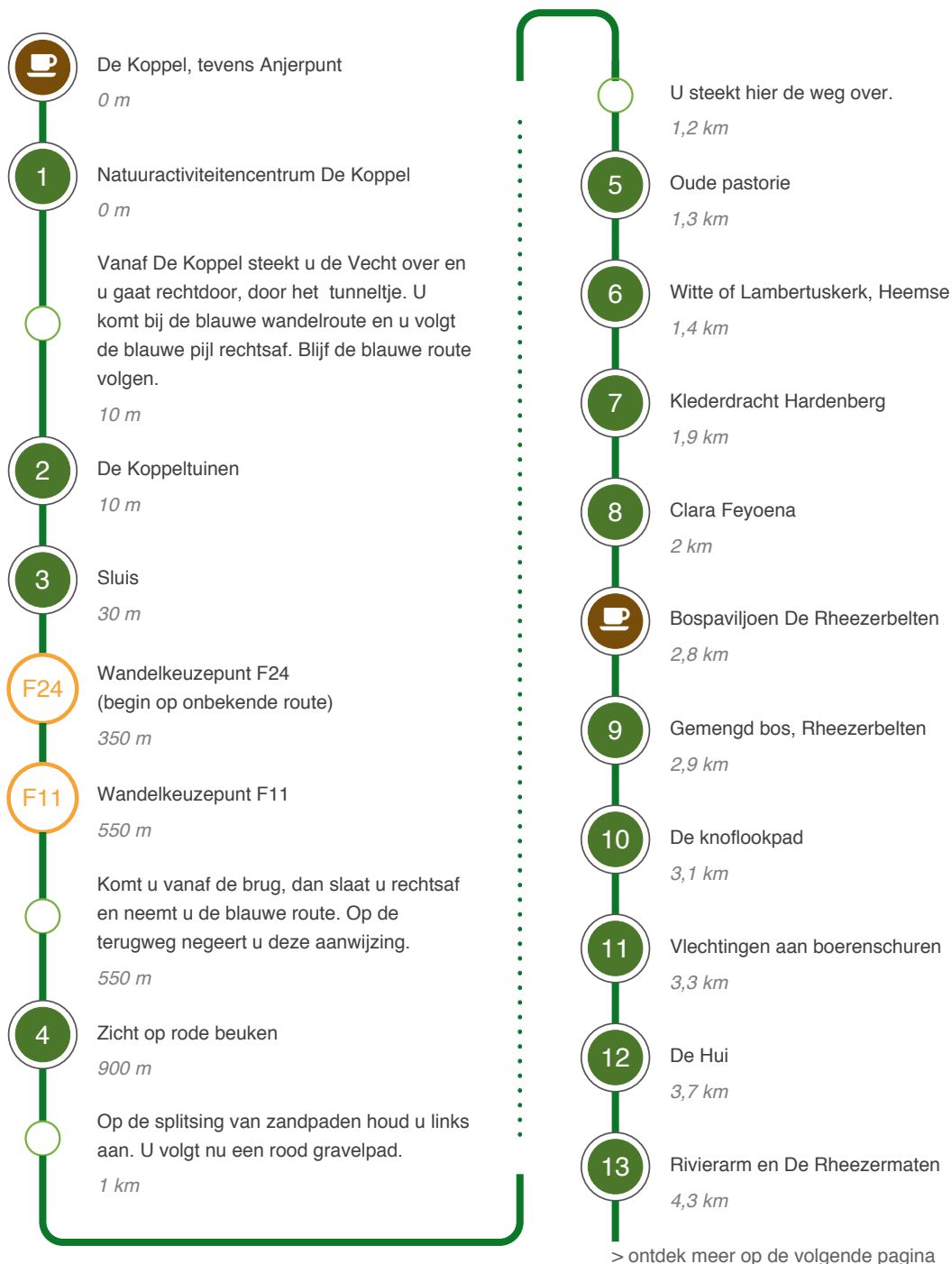
Hardenberg: stappen door tijd

Hardenberg: stappen door tijd

Hoe kom ik bij het startpunt?

Startpunt: natuuractiviteitencentrum De Koppel, Vechtstraat 8, 7772 AX Hardenberg. Met de auto: N34 vanuit Zwolle of Emmen, afslag Hardenberg Centrum. Twenteweg volgen tot rotonde. Rotonde 3 kwart, u komt dan op de Bruchterweg. Eerste weg links: Vechtstraat. Trein: 15 minuten lopen vanaf station Hardenberg. Vanaf station linksaf Burg. Schuitemstraat. Bruchterweg oversteken en rechtdoor tot u niet verder kunt. Aan het eind linksaf de Stuwdijk op. U ziet aan het einde De Koppel.

Vervolg route

Groentetuinen

4,8 km

Wandelkeuzepunt F13

5 km

Sla rechtsaf en ga de tunnel door. Daarna steekt u via de brug weer de Vecht over, terug naar natuuractiviteitencentrum De Koppel.

5,9 km

Einde van de route

Hardenberg: stappen door tijd

7 km

De Koppel, tevens Anjerpunt

Natuuractiviteitencentrum De Koppel is één van de vijf Anjerpunten in het Vechtdal. Het thema is hier 'de Vecht en natuur'. Niet alleen hoort bij het Anjerpunt een expositie, maar ook een koffiecorner in de serre, met een mooi uitzicht.

Anjerpunten

Het Vechtdal binnenstebuiten!

<http://www.vechtdaloverijssel.nl/Anjerpunten/>
(Anjerpunten in het Vechtdal)

1

Natuuractiviteitencentrum De Koppel

Een goed vertrekpunt

Natuuractiviteitencentrum De Koppel ligt aan de Vecht en biedt u een kijkje in de regionale natuur. Er zijn (wissel)exposities over dieren, planten en duurzaamheid, lezingen, kindermiddagen, speurtochten, spellen, films, je kunt uilenballen pluizen of microscopisch onderzoek doen.

Belevingscentrum

Sinds juni 2015 is natuuractiviteitencentrum een Anjerpunt, een van de vijf belevingscentra langs de Vecht. Vanaf De Koppel starten verschillende wandel-, kano- en fietsroutes en op het naastgelegen sluiseland vindt u een Toeristische Overstap Punt. Entree is gratis en er is een kleine horecahoek.

De Koppel, what's in a name...?

Het centrum heet niet alleen 'de Koppel' omdat het een verbinding legt tussen stad en natuur, maar ook omdat dit een historische naam is. In het Oost-middel Nederlands betekent 'coppel' gemeenschappelijke weide. Vaak vindt je het woord terug als 'koppel', zoals hier.

De plek aan de uiterwaarden staat sinds mensenheugenis bekend als de Koppel. Ook de buurt naast het natuuractiviteitencentrum wordt de Koppel genoemd.

De Koppeltuinen

Tuinen en natuur verweven

Het terrein naast natuuractiviteitencentrum De Koppel is in 2014 ontwikkeld als onderdeel van het Vechtpark. Op dit terrein vindt u (in oprichting of al gerealiseerd) heemtuinen, groente- en kruidentuinen en struingebied. Langs de beekloop is een grote diversiteit aan plant- en diersoorten.

Waterdiertjes

De blokken in het water zijn een ideale plek voor kinderen om waterdiertjes te vangen, te bestuderen en weer veilig terug te zetten. Netten en zoekkaarten zijn binnen verkrijgbaar. In de vuurschaal kan een vuur worden gestookt met materiaal dat in De Koppel wordt aangeboden.

IJsvogel (Alcedo Atthis)

Een van de eerste dieren die zich hier thuis voelde was het ijsvogeltje. De blokken in de beekloop bieden deze visvanger een handige uitkijkpost. Aangezien de Koppeltuinen begrensd worden door de Vecht en de Raderwijkerbeek, is het niet vreemd dat dit staalblauwe vogeltje hier te vinden is.

Voldoende voedsel

Er is voldoende voedsel voorhanden. Vrieskou is de grootste vijand van de ijsvogel, ook al doet zijn naam anders vermoeden. Aangezien de stuw in de Vecht veel stroming veroorzaakt, blijft hier altijd een plek open water waardoor vis en andere kleine waterdierpjes in de winter bereikbaar blijven.

Serre

In 2014 kreeg natuuractiviteitencentrum De Koppel een serre. Vanuit de serre, of bij mooi weer vanaf het terras, heeft u prachtig uitzicht op de Koppeltuinen, de Vecht, het sluiskanaal en de skyline van Hardenberg. Wilt u meer weten over de natuur langs de Vecht, bekijk dan binnen de expositie.

Sluis

Scheepvaart in de Vecht

Vanaf 1908 werden er stuwen in de Vecht aangelegd. Scheepvaart werd daardoor onmogelijk. In 2013 is het eerste nieuwe sluisje in de Vecht gebouwd. De sluis bij de Haandrik wordt gerenoveerd en ook bij Junne en Diffelen komen nieuwe sluisen.

Beperkte doorvaart

De sluisen zijn niet groot. Ze zijn dan ook alleen bedoeld voor kleine schepen, roeibootjes en kano's. De Vecht is een dynamische rivier met natuurlijke oevers. Grote en snelle scheepvaart is hier niet gewenst.

Plek in de zon

Door de hekken kunt u de traptreden aan de waterkant van de sluis betreden. Een heerlijk plekje om even in de zon te genieten van de passerende bootjes.

Zicht op rode beuken

Rode beuken

Rechts ziet u de oude boerderij 'Hesselink'. Voor het huis staat een aantal rode beuken. Die zijn daar doelbewust geplant. Rond boerderijen vind je meestal fruitbomen. Die leverden fruit voor de bewoners en staan er vooral voor 'het nut'.

Statussymbool

Dat vóór het huis werd gekozen voor een beuk, had een heel andere functie. Een rode beuk was een kostbare boom. Dus in plaats van een blitse auto op de oprit, werd welvaart getoond met een statussymbool in natuurlijke vorm.

Pronkstuk

Niet alleen liet men zo zien dat er genoeg geld was om een boom 'voor de mooi' te kopen, men gaf ook aan dat de boerderij persoonlijk eigendom was en niet werd gepacht. Want een dure boom zette men alleen op eigen grond en voor het eigen nageslacht. Een rode beuk was daarom letterlijk een pronkstuk.

Oude pastorie

'Nieuwe' Pastorie

Op 20 september 1805 brandden zowel de kosterij als de pastorie van de Witte of Lambertuskerk af. De oude pastorie werd herbouwd, maar niet zo dat deze lang meeging. In 1869 werd dan ook een 'nieuwe' pastorie gebouwd, iets verder bij de kerk vandaan.

Gered...

In 1950 werd geld ingezameld voor restauratie en in 1962 kwam men met het plan om een nieuwe pastorie te bouwen. De predikant, Ds. Loor, protesteerde. Het geld werd vervolgens besteed aan modernisering van het oude gebouw. Gelukkig maar!

Op de luiken ziet u een deel van de tekst uit Psalm 37.3, in zijn geheel: Vertrouw op den HEERE, en doe het goede; bewoon de aarde, en voed u [met] getrouwigheid.

Witte of Lambertuskerk, Heemse

De Hervormde kerk van Heemse

Al in de achtste eeuw zijn op deze plek sporen gevonden van kerkbouw. Aan de voet van de kerktoren ligt zelfs nog een Saksische offersteen. Na 1200 werd hier het eerste stenen gebouw neergezet van blokken ijzeroer, door de bepleistering niet te zien. De kerk is sinds 1973 officieel rijksmonument.

Zuil 9 Doopvont

In de kerk bevindt zich een doopvont gemaakt van Bentheimer zandsteen, met een datering van rond 1200. De huidige toren werd waarschijnlijk in de vijftiende eeuw gebouwd en volgt op de uitbreiding met het 'koor'.

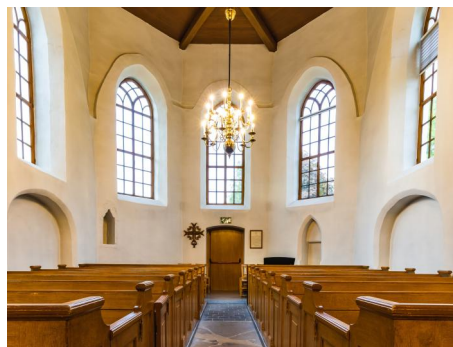
Heilige Lambertus

De heilige Lambertus (Maastricht, 638? - Luik, 17 september 706?) was bisschop van Maastricht. Hij was een rooms-katholiek

heilige en de patroon van de textielarbeiders. Zijn naamdag is op 17 september en op afbeeldingen wordt hij weergegeven met een lans.

De grote klok

In de grote klok in de kerk staat gegraveerd:
Sancte Lamberte is mijn name, Mijn
gheklanck sij Godt bequame, De levenden
roep ic, Henricus de Tremonia* me fecit.
(Anno 1520). * De maker, Hendrick van
Dortmund.

<https://historischeprojecten.nl/geheugenvanhardenberg/?s=witte+of+lambertuskerk> (Witte of Lambertuskerk)

7

Klederdracht Hardenberg

Bijzonder verkeersbord

Bij verzorgingshuis Clara Feyoenaheim vindt u dit verkeersbord. Het bord geeft het wandelpad aan, met gebruik van de oude klederdracht van Heemse. Deze klederdracht was nogal donker met veel zwart en donkerblauw. Behalve de muts voor de dames: die moest stralend wit zijn en keurig in de plooi!

Clara Feyoena

Kunstwerk voor een jonkvrouwe

Vrouw van Heemse en dichteres (1729-1807) Actueel: Helaas is het monument gestolen in 2022. Men hoopt het monument spoedig te kunnen herplaatsen.

Zuil 4

CLARA

Inspirerende dichteres

Vrouwe van Heemse

Liefde voor de natuur

Verwondering

Bij verzorgingshuis Clara Feyoena Heem vindt u een standbeeld voor Clara Feyoena van Raesfelt-van Sytzama, een bekend dichteres. Zij werd op 5 april 1729 geboren in Friens. Haar moeder stierf toen ze drie jaar jong was. Door haar huwelijk met Isaac van Raesfelt kwam ze in Heemse terecht.

Een vanouds riddermatig goed

Op 1 september 1807 overleed Clara in Heemse. Waarschijnlijk is ze begraven in

het familiegraf van de familie Van Raesfelt in de Hervormde kerk in Heemse, maar helemaal zeker is dit niet. Op de plek waar nu het verzorgingshuis staat, bevond zich ooit Huize Heemse waar Clara heeft gewoond.

Gedichten

Clara Feyoena verwerkte haar verdriet om het overlijden van haar moeder, dochter en kleinzoon en waarschijnlijk ook een geliefde, door het schrijven van gedichten. Ook schreef ze poëzië met een christelijke inslag. In 1783 bracht ze haar tweede dichtbundel uit: Heemse, Hof-, Bosch- en Veldzang.

Wij knielen voor Uw zetel neer

Haar bekendste gedicht is waarschijnlijk wel 'Wij knielen voor uw zetel neer...', als Lied 231 te vinden in het Liedboek der kerken.

<https://historischeprojecten.nl/geheugenvanhardenberg/toen-op-05-april-1729-geboorte-clara-feyoena/> (Geboorte Clara Feyoena)

<https://historischeprojecten.nl/geheugenvanhardenberg/oude-huisplaatsen/huisplaatsen-te-heemse/huize-heemse/> (Havezate Heemse)

<https://historischeprojecten.nl/geheugenvanhardenberg/toen-op-06-november-1783-het-dagboek-van-clara-feyoena/> (Het dagboek van Clara Feyoena)

<https://historischeprojecten.nl/geheugenvanhardenberg/het-kookboek-van-de-van-sytzamas/> (Het kookboek van Van Sytzas)

<https://historischeprojecten.nl/geheugenvanhardenberg/officialie-opening-clara-feyoena-heem/> (1973Opening Clara Feyoena Heem)

Bospaviljoen De Rheezerbelten

Pannenkoekenrestaurant, Rheezer Bistro, vergaderaccommodaties en hotellerie. Dit punt kan ook start- en eindpunt zijn voor deze wandeling. Er zijn leuke aanvullende activiteiten, zoals de speurtocht naar Knof de Pad. Vraag binnen meer informatie of eet hier een heerlijke pannenkoek, voor je je wandeling vervolgt.

restaurant De Rheezerbelten

Pannenkoeken

Rheezer Bistro

Feest & Partij

<https://www.rheezerbelten.nl> (Website De Rheezerbelten)

9

Gemengd bos, Rheezerbelten

Van alles wat

In dit bos vindt u zandverstuivingen en allerlei soorten bomen en planten. De verschillende soorten boomschors zijn hier goed te zien. De grove den kenmerkt zich door de bijzondere structuur van de boomschors, zie foto.

Licht voor de bosbes

Omdat de bomen in dit bos niet overal dicht op elkaar staan, valt er ook genoeg licht op de bodem voor planten als de bosbes.

10

De knoflookpad

Zeldzame soort

De knoflookpad (*Pelobates fuscus*) behoort tot een zeldzame soort die zich thuis voelt in het Vechtdal. Dit komt door de combinatie water/zand, zoals hier in de Rheezerbelten. De pad graaft zich overdag in en komt 's nachts weer te voorschijn. Hij is te onderscheiden door zijn verticale pupillen.

11

Paddentrek

Ook de gewone pad (*Bufo bufo*) komt hier veel voor. Tijdens de paddentrek in het voorjaar sneuvelen veel padden in het verkeer. Het IVN helpt jaarlijks de padden de weg over. Om het oversteken voor de dieren nog gemakkelijker te maken, zijn er in de Rheezerweg paddentunnels aangebracht.

Vlechtingen aan boerenschuren

Vlechtingen in Rheeze

In het dorpje Rheeze zie je nog veel oude boerenschuren van zwartgemaakt hout met delen vlechtwerk van riet. Veel van deze schuren zijn rijksmonument, juist vanwege deze bijzondere wanden.

12

De Hui

Vechtanjer

De Hui is een droog stroomdalgrasland. In dit gebied groeien onder andere de Vechtanjer, wilde tijm en geel walstro.

Bloemenpad...

Langs het pad dat u verder volgt, bloeien in het voorjaar de vlier, de meidoorn en het fluitenkruid in allerlei schakeringen wit.

Rivierarm en De Rheezermaten

Een meanderende rivier

De Vecht was ooit een sterk meanderende rivier. In 1908 werd de rivier gekanaliseerd. Veel rivierbochten werden afgesneden. Inmiddels heeft de Vecht op veel plekken haar oorspronkelijke vorm terug. In deze armen stroomt het water niet of nauwelijks, wat bijzondere natuurwaarden opgeleverd.

Natuur

Veel vogelsoorten broeden hier, zowel in de bomen als langs de waterkant. In het voorjaar zijn hier dan ook veel verschillende vogelgeluiden te horen. Ook allerlei insecten, amfibieën en zoogdieren vinden voedsel langs de Vecht en plekken om te schuilen. Neem even rustig de tijd en geniet.

Rheezermaten

Rechts ziet u de oude Rheezermaten, een gebied dat deels bestaat uit trilveen met een rijke flora. Het trilveen is ontstaan op een van de oude Vechtmeanders. Het veen drijft op het water. De naastliggende nieuwe Rheezermaten biedt broedgelegenheid voor weidevogels.

Transport

De Vecht werd in zijn oorspronkelijke vorm veel gebruikt voor transport. Daarbij werden ondiepe zeilschepen ingezet, de zogenaamde 'zompen'. Sinds kort varen er weer enkele zompen op de Vecht: replica's van de oorspronkelijke scheepjes.

Bentheimer zandsteen

Met deze zompen (foto) werd Bentheimer zandsteen uit Duitsland naar het westen vervoerd. Daar werd het o.a. gebruikt voor het Paleis op de Dam. Het schip de Batavia zonk met de stadspoort voor stad Batavia aan boord. Die stenen kwamen hier dus ooit langs!

14

Groentetuinen

Eten uit eigen tuin

De volkstuinten langs de wijk De Norden, bestaan al langer. Er zijn altijd bewoners in deze wijk geweest, die het de moeite waard vinden hun eigen groente te verbouwen. Tegenwoordig is dit weer helemaal een trend. Hier is dat nooit weggeweest.

Duurzaam voedsel

Eten uit de eigen groentetuin kan heel duurzaam zijn. Er komt immers weinig transport bij kijken. Verse groente en fruit is ook nog eens heel smakelijk en gezond. Wel is het belangrijk bestrijdingsmiddelen te laten staan.

